

Utjecaj glazbe na motorički razvoj djeteta

Kovač, Zrinka

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:843717>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET U ZAGREBU

Odsjek za odgojiteljski studij

Zrinka Kovač

UTJECAJ GLAZBE NA MOTORIČKI RAZVOJ DJETETA
ZAVRŠNI RAD

Mentor: Josipa Kraljić , viša predavačica

Zagreb, rujan , 2020.

SADRŽAJ :

1. UVOD	5
2. MOTORIČKI RAZVOJ DJETETA	6
<i>Najvažnije prekretnice u motoričkom razvoju djeteta</i>	7
3. GLAZBENI RAZVOJ DJETETA	9
<i>Funkcije i manifestacije razvoja glazbenih sposobnosti s obzirom na dob</i>	10
<i>Glazba jezika</i>	11
4. GLAZBA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA	13
<i>Istraživanje zastupljenosti slušanja glazbe u dječjem vrtiću s obzirom na vrste slušanja glazbe</i>	15
5. GLAZBENE IGRE	16
6. ULOGA ODGAJATELJA	19
7. CENTAR ZA GLAZBENO ISTRAŽIVANJE I STVARANJE	20
8. ZAKLJUČAK	21
9. LITERATURA	22
10. OSOBNI OSVRT	23

SAŽETAK

Prisutnost glazbe u svakodnevnom okruženju djeteta od njegove najranije dobi potiče razvoj različitih djetetovih sposobnosti i kompetencija te time pridonosi dječjem cjelovitom razvoju. Svako prosječno dijete ima mogućnosti za razvoj govora a time i mogućnost za razvoj raznih glazbenih sposobnosti. Na razvoj dječjih sposobnosti najviše utječe sredina u kojoj dijete živi i njegova vlastita aktivnost. Glazba tako utječe na intelektualni, emocionalni, socijalni te tjelesni razvoj djeteta. Glazbene igre možemo izvoditi već od prve godine djetetovog života. U njima ono sluša zvukove i okreće se prema izvoru zvuka jer ga zanima i privlači, odaziva se glasom, gukanjem ili pokretima tijela. Tako se dijete igra zvukovima koje samo proizvodi rukama, nogama, zvečkama i raznim zvučnim igračkama. Dijete se raduje tim igrama u kojima odrasla osoba pjeva te izvodi pokrete a kasnije u jednostavnim igrama u trećoj godini i samo pjeva uz izvođenje pokreta. Razne motoričke vještine mogu se uspješno razvijati uz glazbu. Neposredno plesanje i pokretanje uz glazbenu pratnju pomaže pri razvoju koordinacije a izradom i korištenjem jednostavnih udaraljki i zvečki povećava se vještina fine motorike. Raznim glazbenim aktivnostima utječemo na razvoj dječje muzikalnosti ali i na cjelokupni razvoj zato već od najranije dobi treba omogućiti što češće susrete s glazbom kao izvorom radosti i vedrine.

Ključne riječi : glazba, dijete, igra, motorika

SUMMARY

The presence of music in the everyday environment of a child from an early age encourages the development of various child's abilities and competencies and thus contributes to the child's overall development. Every average child has the opportunity to develop speech and thus has the opportunity to develop various musical abilities. The development of various children's abilities is most influenced by the environment in which the child lives but also his own activity. Music thus affects the intellectual, emotional, social and physical development of the child. Musical games can be performed from the first year of the child's life. In them, it listens to sounds and turns to the source of the sound because it is interested and attracted to it, responding with voice, cooing or body movements. Thus the child plays with sounds that he only produces with his hands, feet, rattles and various sound toys. The child rejoices in those games in which the adult sings and performs movements and later in simple games in the third year and only sings with the performance of movements. Various motor skills can be successfully developed with music. Direct dancing and running with musical accompaniment helps in the development of coordination, and by making and using simple percussion and rattles, the skill of fine motor skills increases. Through various musical activities, we influence the development of children's musicality, but also the overall development. So from an early age we should be able to meet music as often as possible as a source of joy and serenity.

Key words : music, child, play, motor skills

UVOD

Još od samih početaka ljudskog postojanja glazba je jedan od načina koji čovjeku pomaže da se lakše izrazi. Osnovne sastavnice glazbe ; ton i ritam duboko su ugrađeni u ljudsku fiziologiju. Rad našeg srca i disanje zbivaju se u ritmičkim procesima a dok govorimo koristimo se tonovima koji se razlikuju po jačini od vrlo tihih do vrlo glasnih. Možemo reći da je glazba oduvijek dio nas ali i mi smo oduvijek dio glazbe. Prema tome, utjecaj glazbe na čovjeka je vrlo širok.

Ovaj rad pokušati će pobliže objasniti uzjecaj glazbe na motorički razvoj djeteta iako je to još uvijek nedovoljno istraženo područje. Znamo da opuštajuća glazba pomaže smanjiti napetost u mišićima, da na treninzima i vježbanju jača glazba daje ritam i podiže čovjeka. Glazba uz rad je dobra jer pospješuje koordinaciju pokreta , rastjerivanje dosade i razvijanje tinskog duha.

Sve ove blagodati glazbe odnose se i na dijete. Dijete glazbom zadovoljava svoje potrebe a da toga nije niti svjesno. Glazba pobuđuje emocije, potiče djecu na pokret, na radost i veselje i na zajedničku igru s drugima. No najprije roditelji i odgajatelji moraju uvidjeti važnost i utjecaj glazbe kod djeteta.

Također u ovom radu biti će govora i o tome što bi odgajatelj trebao znati činiti za pravilan i kvalitetan razvoj djeteta pomoću glazbe u svakodnevnom životu.

MOTORIČKI RAZVOJ DJETETA

Rast i razvoj čovjeka od rođenja pa do odrasle dobi uvjetovan je naslijeđem i uvjetima kojima je okružen i u kojima sazrijeva. Naslijeđeni dio je zadan i nepromjenjiv te je stoga posebno zanimljiv utjecaj okružja koji u velikoj mjeri određuje kakav će put dijete imati u razvoju prema odrasloj dobi. Posebno je važan najraniji period jer su tada promjene najbrže a ranjivost najveća, te je dijete u tom periodu životno ovisno o pomoći drugog čovjeka. (Jovančević i suradnici, 2016.)

U tom periodu , do 3. godine života mozak prolazi iznimno brzi rast i razvoj. Najveće promjene zapažamo u finoj i gruboj motorici, komunikacijskim sposobnostima, emocionalnom razvoju , ponašanju, učenju, pamćenju i spavanju. Postoji veoma bliska povezanost između svih tih elemenata razvoja. (Jovančević i suradnici, 2016.)

Motorički razvoj djeteta može se podijeliti u dvije opće kategorije. Prva je *pokretljivost i razvoj tjelesnog držanja*. To se odnosi na upravljanje trupom te usklađenost ruku i nogu koja je potrebna za kretanje prostorom. Druga kategorija je *hvatanje*. Dijete koristi ruke kao alat prilikom hranjenja, građenja i istraživanja. (Vasta, Haith, Miller, 2005.)

Iako ne postoji strogo određeni genetski program po kojemu bi se neki motorički događaji odvijali , iskustvo nam govori da okolina može imati određenu ulogu kroz razne poticaje i životne situacije. (Vasta, Haith, Miller, 2005.)

No motorički razvoj nije nešto što se jednostavno događa. On je nešto što dijete samo uzrokuje kroz svoju želju da djeluje na svijet. Robert White (1959.) tu želju je nazvao *motivacijom za djelotvornošću*.

Kretanje omogućuje djeci da organiziraju svoj svijet.

NAJVAŽNIJE PREKRETNICE U MOTORIČKOM RAZVOJU DJETETA

U prva tri mjeseca života dok dijete leži na trbuhu okreće glavu na stranu ali slabo upravlja glavom kad ga se podigne. Kad je na trbuhu pravi naizmjenične pokrete nogama kao da će puzati te ima refleksno hvatanje.

S tri navršena mjeseca glava je uspravna i čvrsta kad ga se drži uspravno a kad je na trbuhu podiže glavu i ramena pomoću ruku, šaka ili laktova. Također sjedi uz oslonac te se priprema na podizanje te rukama hvata zvečku, poseže za predmetima s obje ručice.

Sa šest mjeseci dijete kratko sjedi samo, podiže se u sjedeći položaj uz pomoć ruku odraslih osoba i okreće se s leđa na trbuh. Može uhvatiti kocku istovremenim skupljanjem svih prstiju, poseže za predmetima jednom rukom i okreće ručni zglob te premješta kocku iz jedne u drugu ruku.

Sa devet mjeseci starosti dijete sjedi samo, u krevetiću se podiže u sjedeći položaj a u potrbušnom položaju pomiče se prema igrački koja se nalazi ispred njega te hoda pridržavajući se za namještaj. Kod uzimanja kocke palac stavlja nasuprot drugim prstima te uzima kuglicu kažiprstom i palcem.

Sa godinu dana stoji samo, spušta se iz stajaceg u sjedeći položaj, hoda uz pomoć a puzanje je dovedeno do savršenstva. Može prikladno držati olovku i njome ostaviti trag.

Sa osamnaest mjeseci života dijete dobro hoda (od oko 15. mjeseca), rijetko pada te se penje stepenicama ili na stolicu. Baca lopte u kutiju, energično šara olovkom te gradi toranj sa tri ili više kockice.

Sa dvije godine života hoda uz i niz stepenice, hoda natraške te trči. Stavlja kvadrat u odgovarajući otvor u ploči, oponaša savijanje papira slaže toranj od šest kockica te stavlja kockice u niz kako bi napravilo vlak. (Vasta, Haith, Miller, 2005.)

No treba imati na umu da se djeca međusobno razlikuju po vremenu kada savladaju neku vještinu, kao što se i odrasle osobe razlikuju po atletskim sposobnostima. Tako dr. Jovančević u svojoj knjizi *Prve tri su najvažnije* (2016.) navodi da 20% djece tijekom normalnoga razvoja ne puže. Nažalost, prekomjerna urbanizacija gradskih središta proteklih je desetljeća značajno smanjila prostor za igru i slobodno kretanje. Zato nije rijetkost vidjeti mlađu djecu koja većinom borave u stanu, školi, općenito u zatvorenim prostorima kako imaju motoričkih poteškoća kao što su manjak snage i koordiniranosti pokreta. (Jovančević i suradnici, 2016.)

Neke promjene u motoričkom razvoju uvjetovane su i spolnim sazrijevanjem. Do puberteta dječaci i djevojčice razvijaju se usporedno. Autori Prskalo i Sporiš u svojoj knjizi *Kineziologija* (2016.) navode kako je statistički ustanovljeno da postoji značajna razlika između dječaka i djevojčica u izvođenju primjenjenih motoričkih testova. Kod mlađe i starije dobi ispitanika vidljiva je superiornost djevojčica u fleksibilnosti, lakoći te gracioznosti pokreta. Dječaci su pak motorički učinkovitiji što se ogleda u većoj snazi trupa , većoj eksplozivnosti kod skoka i sprinta te koordinaciji. (Prskalo, Sporiš 2016.)

Djeca predškolske dobi između 3 - 6 godina imaju najbolje biološke uvjete za razvoj temeljnih motoričkih vještina. U ranim godinama djetinjstva djeca počinju učiti grupaciju motoričkih vještina kao temeljne motoričke vještine, lokomotornih vještina sustava organa za kretanje (pomicanje tijela u prostoru, trčanje, skakanje, preskakanje, galopiranje, klizanje) i vještina kontrole objekta npt lopta.

Iako nisu sva djeca uključena u predškolske ustanove veliki dio njih jest. Stoga današnja edukacija odgajatelja na svim učiteljskim učilištima sadrži i podrazumijeva obveznu nastavu iz kineziološke kulture, kineziologije te kineziološke metodike. Odgajatelj ima mogućnost uključivanjem kinezioloških sadržaja i dosljednom provedbom organizacijskog rada značajno utjecati na manjak kretanja, socijalizaciju djece imajući na umu dob djece s kojom radi. (Prskalo, Sporiš, 2016.)

No u prve dvije godine života razvoj motorike usko je vezan uz psihički razvoj djeteta. Naime pokret je psihička akcija koja se sastoji od senzornih živčanih podražaja , unutarnje akcije središnjeg živčanog sustava i vanjske kretnje.. Odrasla osoba može namjerno zaustaviti vanjske kretnje no dijete to ne može te se zbog toga procjenjuje da živahnost i pravilnost kretnji u novorođenčeta nisu samo znak trenutnog zdravlja nego i zalag buduće intelektualne aktivnosti. Procjenjuje se da su pokreti jedina aktivnost djeteta kojom se izražava psihički život djeteta prije pojave prvih riječi i razvoja govora. (Čturić, 2008.)

GLAZBENI RAZVOJ DJETETA

Glazbeni razvoj djeteta dio je njegovog općeg razvoja a rana i predškolska dob optimalno je vrijeme za razvoj djetetovih glazbenih sposobnosti. Glazbene sposobnosti do izražaja dolaze vrlo rano te je primjećeno da već fetus u majčinoj utrobi reagira na ritmičke podražaje. Glazbene sposobnosti čine niz specifičnih sposobnosti kao što su osjetljivost na različite visine tonova, pamćenje melodije i njezino reproduciranje, uočavanje razlike trajanja tonova, uočavanje i izvođenje ritma , zamjećivanje glasnoće i boje zvuka te promjene metra odnosno mjere.

Glazba pridonosi cjelovitom razvoju djeteta rane i predškolske dobi a ovo su neki od mogućih utjecaja glazbe na razvojna područja u ranom djetinjstvu :

Intelektualni razvoj : glazba potiče razvoj govora i dijete se igra riječima na prirodan i melodičan način te mu pomaže da razvije složenost govora. Tekstovi pjesama obogaćuju djetetov rječnik, šire njegove spoznaje o samome sebi i okruženju u kojem živi te potiču razvoj pamćenja, pozornosti, mišljenja i drugih intelektualnih procesa.

Emocionalni razvoj : glazba obogaćuje čovjekov pa tako i dječji emocionalni život. Izaziva u njemu radost već na samom početku života te ga tješi i smiruje. Radosno raspoloženje kod djeteta budi interese, potiče na aktivnost, radoznalost. No također izaziva neugodan osjećaj ako su zvukovi neugodni te dijete plače, mršti se i okreće glavu od takvoga izvora.

Socijalni razvoj : glazba pomaže kod razvoja socijalnih kompetencija. U najranijem djetinjstvu dijete glazbu sluša preko odrasle osobe s kojom uspostavlja socijalni kontakt. U zajedničkom pjevanju i glazbenim igrama djeca su upućena jedna na druge te čak i ona djeca koja nisu socijalno vješta rado sudjeluju u glazbenim aktivnostima s drugom djecom.

Tjelesni razvoj : motoričke vještine uspješno se razvijaju uz glazbu. Plesanje i pokretanje pomaže kod razvoja koordinacije a pjevanje razvija djetetov glasovni aparat. (Marić, Goran, 2013.)

FUNKCIJE I MANIFESTACIJE RAZVOJA GLAZBENIH SPOSOBNOSTI S OBZIROM NA DOB DJETETA

Faza slušanja

U prvih mjesec dana života dijete reagira na zvuk žmirkanjem i podrhtavanjem. Sa tri mjeseca već može locirati zvuk okrećući glavu prema izvoru zvuka. U dobi od 4 – 6 mjeseci diferencira slušne podražaje te počinje aktivno receptirati glazbu. Ima veću osjetljivost na tonove nego na govor, sluša pozorno, pokazuje znakove zadovoljstva te se pokreće cijelim tijelom na zvuk.

Faza motoričke reakcije na glazbu

Ova faza započinje oko 6. mjeseca života i tu započinju prvi pokušaji glazbene reprodukcije. Između 6 – 9 mjeseca izravno guguće na glazbu te se javljaju reprodukcijske promjene u visini tona ili ritma.

Faza prve glazbene reakcije

Sa devet mjeseci javlja se glazbeno brbljanje te pokušaji glazbene reprodukcije. Između 12 – 18 mjeseci života javlja se porast broja motoričkih reakcija na glazbu uz razne reakcije ugone ili neugode na razne vrste glazbe. Pri kraju ove faze javlja se usklađivanje pokreta i glazbe.

Faza prave glazbene reakcije

Sa 18 mjeseci dijete spontano pjevuši u malim intervalima bez riječi, oponaša tekst i taktove melodije. Sa tri godine javlja se porast glazbenog interesa, povećava se usklađenost pokreta s glazbom, povećava se količina pjevanja i spontano pjevanje, uspješno oponašanje ritma te je dijete više koncentrirano na glazbene sadržaje.

Faza imaginativne pjesme

Ova faza traje između 3 – 4 godine u kojoj dijete pjeva raznovrsne pjesme, često izmišlja i sastavlja dijelove poznatih pjesama. Pjesme su melodijski inventivne ali ritmički skromne.

Faza razvoja ritma

Ova faza traje između 5 – 6 godine u kojoj se dvostruko poboljšava sposobnost održavanja ritma ali dijete još ne razlikuje ritam i visinu tona te teško prilagođava pokrete promjeni tempa.

Faza stabilizacije glazbenih sposobnosti

Ova faza traje između 6 – 9 godine života. U njoj se javlja nagli razvoj melodičkih i ritmičkih vidova glazbene sposobnosti. Percepcija i razumijevanje glazbe olakšani su usvajanjem pojmova kao što su trajanje, tempo, takt, melodijsko kretanje i tonalitet (Starc, Čudina - Obradović, Pleša, Profaca , Letica Kaleta, Markočić, 2004.)

GLAZBA JEZIKA

Glazba nas vraća u svijet pokreta te do univerzalnog medija komunikacije a to je ples. Plesom izražavamo emocije pokretom. Još u davna vremena primitivni ljudi su izvodili razne pokrete prilikom plesnih rituala : topot nogu, pljeskanje, udaranje u bubanj. No ples može postojati i bez glazbe, jednostavno kao pokret u vremenu i prostoru ples je početak ritma. I ritam i zvuk nastali su iz pokreta no i druga osjetila su uključena u glazbeno iskustvo. (Blythe, 2008.)

Prije nego dijete progovori njegovo gukanje ima ton, intonaciju i kadenciju. Brbljanje ima oblik staccato ritma što su ključni elementi glazbe i jezika. Prije nego bebe progovore one oponašaju boju glasa i kadenciju govora odrasle osobe i tako se gradi zbirka tonova a u tom procesu glas i uho moraju surađivati. (Blythe, 2008.)

Ljudski fetus može čuti već od šestog mjeseca nakon začeća iako su vanjski zvuci prigušeni barijerom majčine trbušne stijenke. Zvukovi koje plod čuje posve su drukčiji od zvukova na koje smo mi navikli jer dijete u majčinj utrobi čuje samo niske do srednje frekvencije a to su tonovi koji se poklapaju rasponom tonova na klaviru i s rasponom koji sadrži većina vokalnih melodija.

Majčin glas predstavlja akustičnu vezu između djetetova života u majčinoj utrobi i govorno – jezičnog razvoja nakon rođenja. Ritam, boja glasa i kadencija mačinog govora ostaju isti i u vrijeme života unutar i izvan maternice te će biti otprije poznati djetetu nakon što se rodi. (Blythe, 2008.)

Glazba je jedan od najranijih životnih učitelja a glazba i jezik imaju mnogo zajedničkih elemenata. Oboje su ekspresija organizacije zvuka u vremenu i prostoru. U terminima evolucije i razvoja to se može shvatiti na najprimitivnijim razinama jer se glazba u mozgu obrađuje na svim razinama. Iz moždanog debla može utjecati na brzinu srčanih otkucaja, disanje i stanje budnosti ; preko limbičkog sustava snažno utječe na emocije i osjećaje ;

u korteksu može stvarati vizualne prizore i asocijacije – u korteksu nastaje shvaćanje na intelektualnoj razini. Prije rođenja fetus reagira na glazbu promjenom motoričke aktivnosti, a dojenče reagira na glazbu i prije nego se razvije govor. (Blythe, 2008.)

Ako nemamo glazbenog obrazovanja, glazbu primarno doživljavamo desnom hemisferom. To je strana mozga koja je odgovorna za prepoznavanje melodije, razumijevanje jezika, ritam, prostornu orijentaciju i prepoznavanje slika.

To su vještine koje se koriste se koriste u ranom poučavanju djeteta čitanju, osobito čitanju cijelih riječi. Brojalice, pjesmice i kretanje uz glazbu se koriste u prvih pet godina života za razvoj vještina koje pripremaju dijete za buduće čitanje i pisanje. Glazbeno obrazovanje pomaže i kod razvoja sposobnosti lijeve hemisfere kao što su razlikovanje zvuka, numeričke vještine i ekspresivni jezik. Te vještine su neophodne da bi dijete razumjelo glasove i razvilo kratkoročno pamćenje bez vizualnih oslonaca.

Pjevanje i sviranje glazbenih instrumenata razvijaju finu motoričku koordinaciju. Razvija se sposobnost sekvencioniranja, jer melodije i glazbene fraze prirodno sadrže početak, sredinu i kraj koji slijede jedan za drugim dok se ne postigne kadencija odnosno uobičajeni gramatički oblik. Jedno istraživanje sa sveučilišta u Londonu pokazalo je da uspješnost pamćenja tonova i oštrina analiziranja akorda pokazuju jasnu povezanost s dobi čitanja, neovisno o kronološkoj dobi ili kvocijentu inteligencije. Djeca koja su bila najbolja u glazbi pokazala su najvišu dob čitanja. (Blythe, 2008.)

To se prikazalo malim eksperimentom kojeg su proveli učitelji na početku školske godine u prvom razredu osnovne škole u Južnom Walesu. Učitelj je zamolio svoga kolegu, učitelja glazbene kulture da komponira nizove od 3 – 4 tona, koristeći note koje frekvencijom otprilike odgovaraju glasovima abecede. Djeca su slušala tonove svaki dan po nekoliko minuta, zatim su počela pjevušiti na tonove a kasnije su tonovima pridodala određene glasove. Niti jedan učenik na kraju školske godine nije imao problema s učenjem čitanja.

Sličan pokus je proveden i u Danskoj gdje je mala skupina prvašića svaki dan na nastavi pjevala pjesmice i plesala bez formalnog učenja čitanja. Na kraju prvog polugodišta pokazalo se da je fonološka svjesnost te skupine djece bolja od fonološke svjesnosti kontrolne grupe koja je primala konkretnu poduku. (Blythe, 2008.)

Također postoje istraživanja koja su pokazala pozitivan učinak glazbe na liječenje disleksije, pozitivan utjecaj glazbe na prostornu inteligenciju te je dokazano kako djeca koja sviraju glazbene instrumente imaju bolje verbalno pamćenje od drugih. Što je dijete vještije u prepoznavanju i reproduciranju zvukova kroz motoriku funkcije postaju bolje povezane.

GLAZBA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Glazba je sastavni dio odgojnoga procesa i glazbeni programi su oduvijek bili dio domaćih predškolskih programa a poticanje glazbenog razvoja u kontekstu cjelovitog razvoja djeteta zadatak je svakoga kvalitetnoga kurikuluma ranoga i predškolskoga odgoja. Danas je aktualan dokument *Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece.* (1991) U tom dokumentu glazba se smatra bitnom sastavnicom odgojnih utjecaja ali nema unaprijed zadanih i zacrtanih glazbeno – odgojnih sadržaja koje bi odgajatelj trebao ostvariti u odgojnoj praksi u svakodnevnom radu s djecom.

Razvojno – humanistička koncepcija ranoga i predškolskoga odgoja koju zagovara *Programsko usmjerenje* ističe važan stav koji glasi da je važno da dijete u dječjim vrtićima ima mogućnosti za uspješno uspostavljanje i proširivanje emocionalnih i socijalnih veza, kvalitetnih odnosa s djecom i odraslima u neposrednoj i poticajnoj okolini. U takvoj interakciji dijete može razvijati umjetničke djelatnosti kao što su promatranje, slušanje, interpretacija umjetničkih tvorevina za djecu, pjevanje, sviranje, plesanje, crtanje, modeliranje, slikanje, izražavanje cjelokupnom motorikom te govorno – scensko izražavanje. (Marić, Goran 2013.)

U suvremenom pristupu ranom i predškolskom odgoju razlikujemo tri međusobno čvrsto povezana područja u poticanju rane glazbene osjetljivosti a to su pjevanje, sviranje i slušanje glazbe. Sadržaji učenja trebaju proizlaziti iz različitih područja povezanih zajedničkom temomkoja djecu zanima te se takva znanja stečena na takav način mnogo kvalitetnija jer se praktično primjenjuju na način i u kontekstu koji za djecu ima smisao. (Slunjski, 2001.)

Važno je napomenuti da se svi susreti djeteta s glazbom trebaju ostvariti putem igre jer kroz igru dijete se razvija, uči i obogaćuje svoja iskustva. U djetinjstvu je igra smisao svake pa i glazbene aktivnosti. Unutarnja aktivnost doživljava glazbe manifestira se vidljivim putem a to su pjevanje, sinteza glazbe i kretnje, slušanje glazbenih djela te sviranje. To su ujedno i temeljna područja poticanja rane glazbene osjetljivosti.

Pjevanje je specifično područje poticanja rane glazbene osjetljivosti kod djece. U najranijoj dobi dijete kreće spontano ponavljati vokale ili kratke slogove na neodređenim visinama, preko vlastitih motiva do kratkih melodija u obliku njegove svakodnevne igre. Dijete doživljava pjevanje također kao igru koja se javlja spontano ili kroz motivaciju odgojitelja. Teme dječjih pjesama su različite a djeci su najpristupačnije one koje govore o njihovom neposrednom okruženju. (Marić, Goran 2013.)

Slušanje glazbe ima specifičan smisao i karakter. Neko glazbeno djelo može duže vrijeme biti nenametljivo prisutno u djetetovom okruženju dok ga dijete ne zavoli i prepozna. Prvi susret s glazbenim djelom može biti i emotivno naglašen, pripremljen raznim aplikacijama, poticajnim pokretom ili djeci bliskim sadržajem. Snažan doživljaj nekog glazbenog djela može pobuditi želju kod djeteta da ponovno čuje istu glazbu, da uživa u njoj i bolje je upozna. Ponavljanje slušanja glazbenog djela uvijek je iznova zanimljivo ako se provodi kroz igru, ples, scensku igru, likovnim izražavanjem ili lutkama. Poticanje razvoja rane glazbene osjetljivosti i senzibiliteta sluha može se ostvariti putem raznih kreativnih igara. To mogu biti igre osluškivanja, otkrivanja, prepoznavanje i stvaranje novih zvukova te izrada jednostavnih udaraljki, zvečki, šuškalica i slično. (Marić, Goran 2013.)

Sviranje ima veliko značenje u poticanju i razvoju muzikalnosti i psihomotorike u ranom i predškolskom odgoju. Upotreba malih instrumenata i udaraljki pruža velike mogućnosti za poticanje doživljaja i realizacije ritma i metra. U tome mogu pomoći i vlastite udaraljke odnosno dječje ruke i noge. U rad sa malim instrumentima se može priključiti svako dijete neovisno o njegovoj muzikalnosti. Djeca mogu svirati ritamski na činelama, trianglu, zvončićima, malom bubnju, udaraljka i trokutiću a melodijski na ksilofonu i metalofonu i slično. Tehnika sviranja je vrlo jednostavna i svako dijete može muzicirati u skladu sa svojim glazbenim sposobnostima, maštom i težnjama.

Temeljna područja poticanja rane glazbene osjetljivosti sastoje se od čitave lepeze različitih oblika glazbenih aktivnosti koje se uspješno mogu uključiti u različite odgojne projekte. U skupinu projektnih aktivnosti glazbenoga – umjetničkoga karaktera ubrajamo sljedeće aktivnosti : usvajanje pjesme po sluhu, igre uz pjevanje, igre uz instrumentalnu pratnju, igre za razvoj sluha, igre za zapažanje osobina tona, igre za razvoj osjećanja ritma, igre za razlikovanje jakosti tona, rad s malim instrumentima, istraživanje različitih zvukova, slušanje pristupačnih glazbenih djela, glazbene zagontke, izmišljanje glazbe uz priču tzv. ozvučena priča, male plesne strukture, male glazbene dramatizacije i stvaranje glazbene improvizacije.

Od najranijih dana djetetu je potrebno približavati jednostavne glazbene igre, pjevati mu pjesme i često mu omogućiti doživljavanje lijepe i ugodne glazbe. Sve to će potaknuti razvoj djetetovih prirodnih glazbenih sposobnosti i njegovu osjetljivost prema doživljaju glazbe u životu. (Marić, Goran 2013.)

ISTRAŽIVANJE ZASTUPLJENOSTI SLUŠANJA GLAZBE U DJEČJEM VRTIĆUS OBZIROM NA TEMELJNE VRSTE SLUŠANJA GLAZBE

Ovo istraživanje provedeno je među odgajateljima Dječjeg vrtića Rijeka kako bi se dobili odgovori na sljedeća istraživačka pitanja :

1. Je li aktivno slušanje glazbe sastavni dio kurikuluma u radu odgajatelja?
2. Kakva je učestalost slušanja instrumentalne glazbe?
3. Kolika je pojavnost slušanja zavičajne glazbe?
4. Kakve spoznaje imaju odgojitelji o utjecaju slušanja glazbeu njihovom radu s djecom?

Predmet istraživanja je usmjeren na ispitivanje stavova, odnosa i mišljenja odgajatelja o ulozi, značenju i potrebi slušanja glazbe u njihovom radu s djecom. S obzirom na istraživačka pitanja postavljene su hipoteze prema kojima je aktivno slušanje glazbe u radu s odgajatelja manje prisutno od od pasivnog slušanja , instrumentalna glazba je manje prisutna od vokalne glazbe, u aktivnostima nije prisutna zavičajna glazba i odgajatelji nedovoljno pozornosti pridaju značenju glazbe na cjeloviti razvoj djeteta.

Anketa je bila dobrovoljna i anonimna a upitnik se sastojao od tri dijela a tvrdnje su navedene prema ispitanim varijablama. Dobiveni rezultati obrađeni su odgovarajućom statističkom metodom uz primjenu programa SPSS. Nažalost rezultati ispitivanja nisu baš pohvalni jer pokazuju da je zavičajna glazba slabo prisutna u radu s djecom predškolske dobi te su ispitanici najučestalije odgovorili da tradicijsku glazbu s djecom slušaju nekoliko puta godišnje. S obzirom na broj godina radnoga staža ispitivanje je pokazalo da mlađa skupina ispitanika najmanje sluša tradicijsku glazbu. Pokazatelji govore da instrumentalnu pratnju svakodnevno slušaju samo oni ispitanici sa više od 30 godina radnoga staža a najmanje oni sa 11 – 20 godina radnoga staža. Ispitivanjem je i potvrđena hipoteza da je aktivno slušanje glazbe manje prisutno od pasivnog koje značajno povezuju sa spontanom igrom, odmorom ili zvučnom kulisom. Također iz rezultata je vidljiva nedovoljna prisutnost intelektualno – emocionalne usmjerenosti u provedbi slušanja instrumentalne glazbea potvrđena je i druga hipoteza o većoj učestalosti slušanja vokalne u odnosu na instrumentalnu glazbu. Ispitanici se načelno slažu da je slušanje važno područje i aktivnost ali pritom ne pokazuju osjetljivost na slušanje instrumentalne glazbe. Kao razloge ispitanici navode nedovoljnu kompetentnost u izboru umjetničke glazbe, nedostatak prostora za ovo područje u svom obrazovno – odgojnom kurikulumu te potrebu za stručnim usavršavanjem.

GLAZBENE IGRE

Naravno, igra je sastavni dio dječjega života. Brojni znanstvenici smatraju je izuzetno važnom za formiranje ličnosti i upozoravaju na velike mogućnosti učenja i odgoja kroz igru. U prvim godinama djetetovoga života svoju primjenu i veliku važnost imaju i zvučne igre. U određenim razvojnim razdobljima s djecom ćemo igrati razne glazbene igre ovisno o dječjem tjelesnom i intelektualnom razvoju, o njihovim iskustvima, doživljajima i znanjima iz nesporedne okoline. Djeca rado igraju igre koje su im poznate iz ranijeg razvojnog razdoblja no što je dijete starije možemo izvoditi i igre sa složenijim pravilima. Najjednostavnije su igre pojedinim dijelovima dječjega tijela i takve igre uvijek izazivaju dječje veselje a mogu ih izvoditi roditelji i odgajatelji već u najranijoj dječjoj dobi. U prve dvije godine života najčešće igre su prstićima, cupkalice, tapšalice, brojalice i druge zabavljalice kojima odrasla osoba uspostavlja kontakt s djetetom i stvara vedro ozračje. Takvim igrama pridonosi se bržem i boljem razvoju osjećaja uz ritam koji je bitan tjelesnom, psihičkom te glazbenom razvoju djeteta. (Marić, Goran 2013.)

Djecu u trećoj godini života i stariju osobito vesele igre uz pjevanje i male glazbene dramatizacije. To su igre koje objedinjuju govor, pjevanje i pokret. U takvim igrama djeca preuzimaju određene uloge i tako se potiče njihova kreativnost, samoaktivnost i odgovornost u zajedničkoj igri. Nadalje, takvim igrama se razvija dječji glas i sluh, osjećaj za ritam i glazbeno pamćenje te pokreti postaju ljepši i skladniji. Tekstovi takvih pjesama pomažu u razvoju dječjeg govora i obogaćivanju rječnika.

Takva igra ima i odgojnu vrijednost. Budući da u igri sudjeluje veći broj djece, dolazi do uzajamne komunikacije i želje za što boljim ostvarenjem zajedničkoga zadatka. Djeca koja su stidljiva i povučena kroz izvođenje ovakvih igara postaju samostalija i slobodnija.

Igre s pjevanjem uvodimo postupno i tada u težim igrama odgojitelj može pjevati pjesmu a djeca izvode pokrete. U igru pozivamo svako dijete pojedinačno i pozivamo ga da zapleše. S vremenom nakon čestog slušanja odgojiteljevog pjevanja uz korištenje lutke, slike ili druge aplikacije djeca će nesvjesno naučiti pjesmu.

Upravo igre s pjevanjem posebno utječu na cjeloviti razvoj djeteta jer se takvim igrama razvijaju afektivne, kognitivne i psihomotorne sposobnosti a posebno snažno djeluju na socijalizaciju. (Marić, Goran 2013.)

Zabavljalice

Ovdje spadaju igre prstićima koje su u našem narodu poznate od davnina. Njima razvijamo osjećaj za ritam kod djece već u prvoj godini života. Izvode se tako da odrasla osoba drži dječju ruku (može i taban) i dodirujući svaki prstić, od palca do malog prsta, izgovara neki tekst. Takve igre kod djece izazivaju veselje a njihova glavna uloga je da dijete doživi ritam govora, osjećaj ugone i da stvara prisan odnos s odraslom osobom pun pozitivnih emocija.

PRSTI

Ovaj ide u lov ,

Ovaj za njim ,

Ovaj kuću čuva,

Ovaj jelo kuha,

Ovaj kaže m m m (mumljajući)

Narodna

Cupkalice

To su igre koje možemo izvoditi s djetetom kada ono počne sjediti. Dijete uglavnom sjedi na koljenima odrasle osobe koja mu ritmički izgovara tekst cupkalice, pridržava ga i cupka podižući i spuštajući pete na pod. Često dijete već na zvuk poznate cupkalice samo počne cupkati.

HOP, CUP

Hop, cup, hopa cup

Raste bebi prvi zub.

Hop, cup, trala, la,

Uskoro će imat dva.

Tapšalice

To su igre odraslih s djecom u najranijoj dječjoj dobi. Za vrijeme izvođenja tapšalice dijete može ležati na leđima, sjediti ili stajati, ovisno o stupnju njegovog razvoja. Majka ili druga odrasla osoba plješće dječjim rukamaritmički izgovarajući riječi. Tapšalice treba često ponavljati i ne treba ih stalno mijenjati jer dijete rado sluša poznate sadržaje koje dočeka s veseljem. Što je dijete starije može samostalno pljeskati dlanom o dlan, pljeskati dlanovima iznad glave ili uz izgovor tapšalice svirati zvečkom ili nekom drugom udaraljkom.

TAŠUN, TAŠUN

Tašun, tašun, tanana,

I svilena marama,

Tko tašuni kruha da,

Rodit će mu pšenica.

Narodna

Brojalice

Brojalica je glazbeno – govorni oblik komunikacije a riječi i ritam su temelj njene konstrukcije. Vrlo su jednostavne i lake no posebne i privlačne. Zbog neposrednosti brojalica je najraniji oblik dječje kreativne igre. Dijete uživa u zvučnoj igri glasova i u svom stvaralačkom činu. Može imati određeni smisao ali može činiti i besmislen niz zvučnih riječi. Uloga brojalice bitna je između 5 – 6 godine u kolektivnim igrama u kojima ima važno značenje odnosno pravedan je sudac koji određuje uloge.

ECI PECI PEC

Eci peci pec ti si mali zec

A ja mala vjeverica eci peci pec

ULOGA ODGAJATELJA

Temeljne odlike odgajatelja su kompetencije za učenje, otvorenost, spremnost i djelotvorno učenje. Kroz rad odgajatelj mora biti spreman za stalno usavršavanje te profesionalno napredovanje. (Habuš Rončević 2014)

Odgajatelj treba biti glazbeno obrazovan kako bi stekao glazbene kompetencije slušanja, upoznavanja glazbe, ritamske i melodijske improvizacije, izvođenje glazbenih igara, pjevanja te sviranja. Odgajatelj nesvjesno kroz svoj rad prenosi svoje emocionalne stavove o glazbi na djecu pa je važno da se odgajatelj prema glazbi ne odnosi indiferentno. Posvećenost odgojitelja prema glazbenom odgoju može imati veliki utjecaj na to kako će djeca doživljavati glazbu kasnije u životu. (Habuš Rončević, 2014)

Glazbene kompetencije koje bi odgajatelj trebao steći tijekom svog obrazovanja i koristiti ih u radu s djecom su : poznavati glazbenu umjetnost i njena područja, razviti glazbeno – istraživačke vještine, vrednovati vlastiti glazbeni rad, razumjeti i poticati koncepte cjeloživotnog glazbenog učenja, podržavati i razvijati komunikaciju s djecom putem glazbe, donositi odluke u glazbeno odgojno – obrazovnim situacijama, razvijati sposobnosti, mogućnosti, interese i potrebe, razumjeti i koristiti mogućnosti glazbe u područjima govora i jezika te tjelesnom, kognitivnom i socijalnom razvoju. (Miočić, 2012)

Prema tome temeljni zadatak odgojitelja je razvijati interes za glazbu kod djeteta stoga je od velike važnosti pronaći aktivnosti i provoditi ih s djecom koje će tako sposobnosti djece razviti i usavršiti. Uloga odgajatelja je individualno pristupiti djetetu, zainteresirati ga za umjetničke aktivnosti kako bi dijete proširilo svoje iskustvo i znanje te razvilo vještine. Dakle glavni zadatak odgajatelja je da bude motivator. (Vidulin, 2016),

Odgajatelj motivira dobrim i primjerenim odabirom glazbe koja je svojim sadržajem bliska djetetu , vodi razgovore o odslušanoj, otpjevanoj ili odsviranoj glazbi te posebnu pozornost usmjerava na smještaj i uređenje glazbenog centra. Važno je da glazbeni centar bude kvalitetno opremljen jer tako se djeci omogućuje aktivno bavljenje glazbom, potiče samostalnost i suradnja kod glazbenih aktivnosti. Odgajatelj također potiče grupno muziciranje i plesanje uz glazbu te međusobno pomaganje među djecom. (Habuš, Rončević 2016)

CENTAR ZA GLAZBENO ISTRAŽIVANJE I STVARANJE

Brojne pedagoške koncepcije i pristupi pozornost usmjeravaju prema okruženju jer je poznato da dijete uči i obogaćuje svoja iskustva u interakciji sa svojom socijalnom i materijalnom okolinom. Važno je voditi brigu o tome da okruženje u kojem djeca istražuju zvukove, tonove i melodije bude povezano s osjećajem ugone i zadovoljstva. (Slunjski, 2008.)

Prostor mora biti tako uređen da ga dijete može optimalno koristiti i njime se kretati bez prepreka i opasnosti. U njemu treba biti maleni broj zvučnih predmeta koji će se tijekom rada nadopunjavati ili mijenjati. Dovoljno je da u centru bude nekoliko atraktivnih, šarenih predmeta koji će zazvučati kad ih odgojitelj protrese i time će izazvati dječju znatiželju.

Djeci do tri godine dovoljno je donijeti razne vrste papira ili folije s pomoću kojih može nastati čitavi niz zanimljivih zvučnih igara. Npr. trganje, gužvanje, šuškanje, savijanje...stvara različite zvukove pomoću kojih djeca razvijaju osjećaj za svijet oko sebe.

Za stariju djecu mogu se pripremiti razne sviralice ili glazbala iz izbora dječjih narodnih instrumenata kao npr. čegrtaljka, dječja tamburica, keramička ili drvena svirala. Također svaki glazbeni centar trebao bi sadržavati standardne instrumente Orffova instrumentarija. Pojava takvih instrumenata pobuđuje veliki interes kod djece ali njima se stvara i velika buka zato bi odgojitelj trebao postupno uvoditi takva glazbala. Djeci treba napomenuti da će instrumenti zvučati lijepo ako se pravilno i u pravo vrijeme upotrijebe.

Također djeci bi trebalo omogućiti slušanje snimljene glazbe s raznih nosača zvuka. Sva snimljena glazba treba biti kvalitetna i prilagođena dobi djece a povremeno odgojitelj daje djeci da sama izaberu koju će pjesmu ili skladbu slušati. Takve skladbe mogu biti i zvučna kulisa u različitim igrama i improvizacijama djece s lutkama, pri čitanju i pričanju priča ili slikovnice te u igrama u kojima dijete zadovoljava svoju potrebu za kretanjem, plesom i igrom.

Da bi odgojitelj mogao pratiti svoje pjevanje trebao bi imati neki melodijski instrument. Neki autoir smatraju da nije važno u kojoj intonaciji će odgojitelj djeci pjevati jer je najvažnije da se pjeva što češće. No ako želimo da nakon nekog vremena i djeca pjevaju onda je intonacija bitna s obzirom na mogućnosti dječjeg glasa.

Kad god je prikladno a da ne ometa dječji rad na nekom projektu, treba život i rad upotpuniti glazbom jer ona najbolje utječe na dječje emocije a time i omogućuje lakšu i jednostavniju integraciju djece u zajednički život i socijalizaciju u dječjem vrtiću. (Marić, Goran 2013)

ZAKLJUČAK

Od samog rođenja rast i razvoj djeteta ovisan je o naslijeđu i okolini koja ga okružuje. Dijete se razvija tjelesno, emocionalno, socijalno i kognitivno. Posebno je zanimljiv utjecaj okoline na ukupni razvoj djeteta. Najveći razvoj motorike dijete proživljava u prve tri godine života jer mora naučiti puzati, sjediti, stajati, hodati, trčati i hvatati. Naravno djeca se međusobno razlikuju po vremenu svladavanja motoričkih sposobnosti ali kretanje je to što omogućuje djeci da djeluju na okolinu oko sebe.

Da bi se dijete pravilno razvijalo i učilo o svijetu oko sebe potrebni su mu razni poticaji. Glazba je jedan od najvažnijih i prvih poticaja jer čak i nerođeno dijete čuje zvukove i glasove u majčinoj utrobi. Glazba pridonosi cjelovitom razvoju djeteta rane i predškolske dobi te ima utjecaj na intelektualno, motoričko, socijalno i emocionalno stanje djeteta.

Danas većina djece pohađa predškolske ustanove te je u suvremenom pristupu ranom i predškolskom odgoju razlikujemo tri čvrsto povezana područja u poticanju rane glazbene osjetljivosti a to su pjevanje, sviranje i slušanje. Igra je veoma važna u pravilnom rastu i razvoju te se sav kontakt s glazbom treba ostvariti kroz nju jer putem igre dijete obogaćuje svoja znanja i iskustva.

No neka istraživanja su pokazala da je glazba nažalost nedovoljno zastupljena u svakodnevnom radu odgojitelja. Djeca uglavnom u dodir s glazbom dolaze na pasivan način a odgojitelji opravdanje nalaze u vlastitoj nedovoljnoj stručnosti, manjak glazbenih kompetencija te je iskazana potreba za dodatnim učenjem i usavršavanjem.

No uloga odgajatelja je da bi trebao biti odgajatelj suigrač, motivator i posrednik. Trebao bi znati barem osnove glazbene kompetencije te poticati kod djece aktivno bavljenje glazbom te im raznim igrama, pjesmama i plesom dočarati ljepotu raznih glazbenih djela.

LITERATURA:

1. Blythe, S.G. (2008). *Što sve dječji mozak treba za zdrav razvoj od rođenja do školskih dana*
2. Čuturić, N. (2008). *Psihomotorički razvoj djeteta u prve dvije godine života*
3. Dundović, N. (2008). *Glazba u dječjem vrtiću* preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/123764>
4. Habuš – Rončević, S. (2016). *Neke suvremene uloge odgojitelja u glazbenom odgoju djece rane i predškolske dobi*
5. Jovančević, M. i suradnici (2016). *Godine prve zašto su važne – vodič za roditelje i stručnjake koji rade s djecom predškolskog uzrasta*
6. Marić, LJ., Goran, LJ., (2013). *Zapjevajmo radosno – metodički priručnik za odgojitelje, studente i roditelje*
7. Prskalo, I., Sporiš, G., (2016). *Kineziologija*
8. Slunjski, E., (2001). *Integrirani predškolski kurikulum*
9. Starc, B., Čudina – Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica – Kaleta, M., Markočić, M., 8 2004) *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*
10. Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A., (2008). *Dječja psihologija*
11. Vidulin, S., (2016) *Glazbeni odgoj djece u predškolskim ustanovama*

OSOBNI OSVRT – PRIMJER IZ VLASTITOG ŽIVOTA

Ponosna sam majka trojice predivnih dječaka starih 14, 12 i 2 godine. Niti jedna majka nema dvoje iste djece pa tako ni ja. Srednje dijete je kako se ono kaže najnestašnije...moj srednji sin to definitivno potvrđuje. Od malih nogu je pokazivao izrazitu motoričku spretnost koja mi je često bila i teret jer je uvijek želio pokazati što zna i može na neprimjerenim mjestima. Apsolutno sve je bilo izazov za popenjati se, skočiti odnekud, provući se...usputni gledatelji su često bili u većem strahu nego ja, strahujući da bi mu se moglo nešto dogoditi no ja sam već znala što on može a što ne. Do šeste godine je već bio izrazito gibak i savitljiv te je imao veliku snagu u rukama. Taman kad je bio predškolarac, tu zadnje slobodno ljeto prije negoli je postao đak, na moru se zaljubio u ples. U šetnji zadarskom Kalelargom kroz gužvu samo je odjurio prateći zvuk glazbe te zastao i gledao. To je bio njegov prvi susret sa uličnim plesom odnosno *breakdanceom*. Od tog trenutka sam samo slušala kako i on to želi. Već u toj dobi je slušao izričito stranu glazbu no kao da je tek otkrićem breakdancea mogao povezati pokret i samu glazbu. Te jeseni je krenuo u jedan zagrebački klub koji pohađa i dan danas. U tih 6 godina koliko aktivno pleše prošao je mnogo natjecanja, susreta i radionica. Danas je tinejdžer kojemu su slušalice stalno u ušima i iz kojih se samo čuje hip hop, rap i techno glazba...koja ga je i prije toliko godina privukla a pokret je ostvario kroz treniranje breakdancea. Mnoge motoričke sposobnosti je doveo do savršenstva tako da je sasvim najnormalnije vidjeti Filipa kako hoda na rukama po školskim hodnicima, kako izvodi salto naprijed i unatrag, kako izvodi stoj na rukama, kako se vrti na glavi, kako izvodi *helić* sa nogama u zraku i kako trči najbrže na školi. No glazba je ta koja ga je odvela na taj put a ono što se meni osobno najviše sviđa u cijeloj toj priči je to što takva vrsta plesa promiče druženje, pozitivu i *fer play* te kako na kraju svakog *batllea* na plesnom podiju plesni protivnici jedan drugome pruže ruku jer ipak ples je taj koji ih spaja

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom *Utjecaj glazbe na motorički razvoj djeteta* izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

vlastoručni potpis studenta